

Makkai Béla

EGY KISEBBSÉGI HETILAP – A BUCURESTI HÍRADÓ (1876–1882)*

Az 1876-ban napvilágot látott Bucuresti Híradó nem az első magyar nyelvű orgánum Ó-Romániában, mégis érdemes az utókor figyelmére ez a deklaráltan küldetéses „irodalmi” és politikai vállalkozás. A *Híradó* több mint fél évtizedig állt a diaszpóra-magyarország szolgálatában, ugyanakkor a befogadó ország közönségével is közvetlen kontaktusra törekedett. A laptulajdonos-főszerkesztő, Vándory Lajos eltökéltségét mi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint a (kezdetekkor kiállításba helyezett) román nyelvű lapváltozat megvalósulása.

Az alapítás története ugyanakkor nehezen rekonstruálható, hiszen ekkoriban a kivándoroltak ügyeinek még csak naprakész számontartása sem tartozott a miniszterelnökségi osztályok feladatrendjébe – így a levéltári forrásokra nem alapozhattunk. A Nemzeti Könyvtárban őrzött fotókópián a kutató további érzékeny hiányokra utaló bejegyzéseket talál. Mégis, a magyar sajtótörténet vizsgálódásain ez ideig kívül eső kordokumentum csonka sorozata alapján is képet alkothatunk Ó-Románia magyarságának mindennapi életéről, s a befogadó, többségi nemzettel kialakított viszonyáról. S ez a történelmi perspektíva remélhetőleg segítségünkre lehet a két nép modern kori kapcsolatát beárnyékoló szövevényes problémák értelmezéséhez.

A beköszöntő

A *Bucuresti Híradó* a két dunai fejedelemség egyesülésének időszakában napvilágot látott, ám rövid életű *Bukuresti Magyar Közlöny* elvetélése után másfél évtizeddel, 1876. október elsején indult útjára, annak az önzetlen gondolatnak a jegyében, hogy kölcsönösen jó szolgálatot tegyen az elbocsátó régi és a befogadó új hazának.¹

A lap feladatát a mutatószám beköszöntője abban jelölte meg, hogy a magyar közvélemény előtt világossá tegye: Románia az európai kultúrnemzetek sorába lépett, (noha már a régi keletű szomszédság, a fiatal állam hadereje, s a közelmúlt fel-

tűnést keltő fejlődése is érdemes szövetségessé avatják); másfelől ugyanilyen határozottsággal sietett leszögezni, hogy alaptalanok a radikális hazai nemzetiségi vezetők magyarságról terjesztett vádjai.² „Célunk – így a szerkesztő –, hogy mindkét felet meggyőzzük, hogy az a félreértés, mely a két nemzet közt létezik, csak néhány rossz lelkű, zavarban halászni szerető fúriák [sic!] működésének köszönhető.”

Ha a magyar–román ellentétek okairól és súlyáról vallott szerkesztői felfogást nem is oszthatjuk mindenben, a kapcsolatok javítását célzó intelmekkel az utókor is azonosulhat: „a bujtogatóknak ne üljenek fel”, „ne higgyenek a hazafiúi érzületet metélő szavaiknak... mert csakis kölcsönös őszinteség, kölcsönös szeretet és tisztelet lesz áldást hozó mint [sic!] két országra.”³

Az első lapszám további írásaiban a szerkesztő gyakorlatilag elvégzi a magyar–román történelmi és politikai kapcsolatok számvetésszerű összegzését, hogy a viszony normalizálásának igényével kijelölhesse a „kétlaki” újság működésének erkölcsileg és üzleti szempontból is legcélravezetőbb útjait. A régen várt magyar orgánus útra bocsátásának időszerűségét taglaló írás a „gyanakvás” és „viszálykodás” légkörében meggyökerezett téveszméket igyekszik cáfolni. (Miszerint a románság csak alkalomra vár, hogy politikai szuverenitását a természetes határnak tekintett Tiszáig terjessze ki; másfelől, hogy a magyarok az egykori hűbérjog alapján Havasalföld „visszaszerzésére” törnek.) A szerző a kettős kötődés erkölcsi magasából hátrítja el az erdélyi románság nemzeti elnyomásának, s a romániai magyarok [csángók] üldöztetésének vádját is. A lojalitás szükséges mértékén ugyanakkor túlmutat az a megállapítás, hogy a bevándorolt magyarság sem nemzeti, sem vallási hovatarozása miatt nem szenved hátrányt Romániában: magyarul dicsérheti az Urat, s a tanköteles korosztály anyanyelvén tanul.⁴

Jóllehet, a református templom alapkövét annak idején csakugyan Cuza fejedelem felesége helyezte el, e pártfogó gesztus azonban annyira levette a lábáról a szerkesztőt, hogy elégtlenül kérdezte olvasóit: „Hát kell-e ennél több?”⁵ Az elragadtatottságban az ellentmondó tények hangszerelése is eufemisztikus: „mi, mint Románia vendégszerető földén jövevények [az iskolákhoz] állami segélyre nem számíthatunk”. Pedig nyilvánvaló, hogy a súlyos analfabétizmus leküzdésében szerepet vállaló református tanintézetben legalább is okkal gondolhattak a szaktárca támogatására.⁶

A bevándoroltak „esélyegyenlőségről” természetesen komolyan nem beszélhetünk. A ’70-es évek romániai magyarsága az intenzív állami nacionalizmus viszonyai között magára utalva szervezi társadalmi és egyházi életét, építi fel és működteti intézményeit; noha a gabonakonjunktúra mulékonynak bizonyuló áldásai után mindennapjaira mindinkább a gazdasági recesszió próbatételei nehezdednek.

A bemutatkozó lapszám hangütése tehát több mint bizakodó. A főszerkesztő mégis igényli – már csak üzleti megfontolásból is – a lehető legszélesebb olvasói kör érdeklődését; megerősítő reflexióit. Az anyaországon kívül kölcsönös tájékoztatást remél a ki-

vándorolt magyarság ügye iránt elkötelezett vidéki honfitársaktól, s a világlátott vidini, ruszcsuki és isztambuli emigrációtól, amint Párizs, London és München magyar egyesületeitől is.⁷ (A felhívás nem is maradt visszhangtalan.⁸) A lap pártfogásának reményében Vándory a Monarchia külképviselésével is jó kapcsolatokra törekedett. Az érthető igyekezet azonban (noha nem lebecsülendő a társadalmi rangkülönbség torzító hatása) simulékony és túlzó gesztust eredményez. Az új főkonzult olyan nagy formátumú diplomataként mutatja be olvasóinak, akinek „közel egy negyed millió [?] magyar is védelmére van bízva”.⁹ Elfogadható, sőt természetes motívum ugyanakkor a befogadó országgal, s annak uralkodójával szembeni lojális viszonyulás.¹⁰

A „nagy keleti válság” és hatásai

A lapkiadásnak mint üzleti vállalkozásnak a körütekintő kapcsolatépítésen kívül némiképp a szerencse is kedvezett, amennyiben a keleti kérdés ez idő tájt terebélyesedett évekig elhúzódó összeurópai konfliktussá. A nagyhatalmak huzakodásainak, sőt a hadivállalkozásoknak is érintettjévé váló Romániában fokozott igény mutatkozott a balkáni keresztény kisleányok sorsát nagyban befolyásoló fejlemények nyomán követésére. *A nagy keleti válság*ként ismert események nemcsak az újsütetű magyar újság külpolitikai rovatának szolgálták kimeríthetetlen tematikával, de – a külpolitikai orientáció változásával – alapromániai recepciója szempontjából is új helyzetet teremtettek.

A *Times* híradása nyomán már az első lapszám beszámolt a Balkán vadregényes hegyei között elharapózó harcokról, amelyeknek egyre több orosz önkéntes résztvevője akadt.¹¹ Így aztán a balkáni *status quo* fenntartása is mind kétségesebbé vált. Egy 1877 januárjában kelt cikk azonban a nyugati lapok által felröppentett „csacsakáságnak” minősítette azt a hírt, hogy a hadműveletekben egy román kontingensnek is szerepet szának.¹² Sőt, az orosz hadmérnökök logisztikai előkészületeiről szóló beszámoló végén Vándory egyenesen gratulált Romániának taktikus semleges politikájához.¹³

Az egyesült dunai fejedelemség balkáni útkeresése csakugyan vágyak és aggodalmak útvesztőjében vezetett a Porta formális fennhatóságától való megszabaduláshoz. Végül mégis a félelmetes keleti szomszéd, Oroszország oldalán. A cári birodalom már hosszabb ideje jelen volt a térségben, mégpedig a pravoszláv nemzetek patrónusának dicsteljes szerepében. A románságot azonban az évtizedekig tartó orosz megszállás nem is oly távoli emléke a legnagyobb óvatosságra intette. Mindemellert nagyon is valószínűnek tűnt, hogy Oroszország a krími konfliktus utáni rendezést egy győztes háborúval könnyedén felülírhatja, s az elcsatolt tartományokért majd román területekkel (is) kárpótolja magát.

Az ígéretes, egyszersmind fenyegető alternatívák között tehát nagyon is érthető a román közvélemény riadalma: vajon az orosz haderő átvonulásának jóváhagyásával

a nemzet nem ölel-e keblére egy a meggyengült töröknél veszélyesebb hódítót? A *Bucuresti Híradó* lapszemléjében is megjelenő dilemmát¹⁴ a magyar olvasó a legnagyobb empátiával fogadta, hiszen az 1849-es orosz invázió tragikus emléke legtöbbször lelkét eleven sebként égette. A Portának küldött orosz hadüzenet után azonban már csak az aggodalom maradt Románia számára: Fortuna kinek ad győzelmet, s a kínálókozó lehetőség vajon nem fullad-e a bolgár felkelés mintájára egy újabb kíméletlen megtorlásba? A bukaresti lapok – a kételyek ellenére – már mégsem a konfliktustól való távolmaradás esélyeit, hanem a cári seregek átvonulásának garanciáit firtatták, hiszen egy kiharcolt „szövetségesi” pozícióban véglegesen lezárhatónak tűnt az oszmán függőség több évszázados periódusa; ami – egyes lapok várakozása szerint – utat nyit Dácia minden latinjának egy jogar alatti egyesítéséhez...¹⁵

Mint ismeretes, Károly fejedelem az átvonulás fejében II. Sándornál azt is elérte, hogy a Plevna erődjénél elakadó hadműveleteket személyesen irányíthassa. A tegnap még szkeptikus román sajtó a diplomáciai fordulatot, s különösen a katonai sikereket követően egy csapásra győzelemittassá vált.

A gyökeresen megváltozó közhangulatban¹⁶ – a ruszofóbia közös nevezőjének átmeneti elillanásával – a magyar újságot sorozatos politikai támadások érték. A *Telegraf* 1876. évi szilveszteri száma a „szidalmak” és „alávalóságok” „szokásos” [!] özönét zúdította a laptársra.¹⁷ A hirtelen támadt magyarellenesség mégsem tekinthető a tradicionálisan negatív érzelmek véletlenszerű felgerjedésének. A balkáni konfliktusban a román közvélemény előtt is ismert volt a magyarok tüntető törökbarátsága. Az Eötvös Károly és Helfy Ignác által szervezett százezres tüntetés híre tehát épp úgy nem tett jót a kivándorolt magyarság romániai megítélésének, mint a budapesti diákság demonstratív tisztelgése „Európa beteg emberénél” (Konstantinápolyban). Utóbbi eseményről a *Híradó* is részletesen tudósított,¹⁸ mint ahogy közölte Kossuthnak a ceglédi választókhöz írt – az orosz veszélyt exponáló – levelét is.¹⁹ A *Bucuresti Híradó* ugyanakkor több közleményben is határozottan elmarasztalta az anyaországi zornalisztákat szenzációhajhász és tendenciózus híradásaikért, amelyekért a külföldön élő vétlen honfitársaknak kell elszenvedniük.²⁰ A szakmailag kifogásolt, de a vendégjogot is sértő esetek után Vándory arra kérte a hazai kollégákat, hogy „... ne rontsák meg azt a jó viszonyt – mi itt magyar és román közt hosszú évek sora óta létezik – haszontalan pletykaságok által.”²¹ A szerkesztő ugyanakkor kénytelen volt cáfolni a vádat – amely önmagában is alkalmas volt a magyarelles indulatok felszítására –, hogy a magyar hatóságok tiltanak adományok gyűjtését a román sebesültek javára.²² „Ne tüzeljük fel, ne ingereljük egymást. A jó szomszéd többet ér ... mint sok testvér.”²³ – írta békítőleg.

Hiába biztosította a lapot a bánági románok egy csoportja is a „gyűlöletszítók-kal” szembeni támogatásáról,²⁴ az ellenséges légkörben egy kivándorolt magyar levélíró már egyenesen a lap közeli bukását jövendölte. Vándory ezt a komor jövőképet az előfizetők számának örvendetes gyarapodására és a kormányzó „vörösök”

(liberálisok) korrektségére utalva próbálta elhessegetni.²⁵ A lap helyzete néhány hónapos működés után éppen hogy megszilárdulni látszott.²⁶ A háború keltette hírhetség a mellett, hogy Vándorynak izgalmas szakmai kihívást jelentett, jótékonyan felszöktette az előfizetők számát is. Nem csoda, hogy a szerkesztő a csatazaj elültével azon tépelődött, hogy mióta az ágyúkból Vidáts-ekék²⁷ készülnek, „az óta nincsen az újság, főképp a magyar újság megjelenésének semmi értelme”. Vezércikkbe való témának – a laptulajdonos panasza szerint – jószerével már csak Bosznia-Hercegovina okkupációja maradt.²⁸

A lap fenntartása, és szerkesztési elvei

A hadműveletek idején drasztikusan emelkedő árak az oszmán haderő defenzívába szorulásával ugyan mérséklődtek, egyúttal azonban a társadalmi szervezetek és egyesületek *Hiradónak* szánt adományai is jelentősen megcsappantak. 1877 második felére a lapnak csupán néhány száz hűséges előfizetője maradt.²⁹ A papír-, nyomda- és szállítási költségek, valamint a bérleti díjak az élelmiszeráraknál nehezebben állapodtak meg. Az előállítási költségek és az eladott példányszámból származó bevételek kedvezőtlen mérlegmozgására következtethetünk a szerkesztőség gyakori címváltozásából is.³⁰ A technikai háttér azonban stabilan a Thiel és Weiss-féle nyomdamaradt.

Vándory ugyanakkor többféle módon is próbálta bővíteni a lap olvasói bázisát. Készséges tanácsokkal szolgált és közvetített a régi és új bevándoroltaknak hivatalos ügyintézésükben,³¹ s – vélhetően nem minden ellenszolgáltatás nélkül – népszerűsítette a magyar társulat éttermét,³² a Szöllősy-féle könyv- és papírkereskedést,³³ dr. Handler Mór nemibeteg gondozóját,³⁴ de nem zárkózott el román nyelvű reklámok és hirdetések közzétételétől sem.³⁵ A képes magazinokba illő érdekességek sem maradtak ki a lap kínálatából (mint Széchenyi Béla gróf és Lóczy Lajos belső-ázsiai expedíciója,³⁶ illetve Don Carlos párizsi kiutasítása,³⁷ vagy akár a multimilliomos Cornelius Vanderbilt folytatásokban közölt élettörténete. Bizonyos értelemben ide sorolhatjuk a hazai természeti katasztrófákról, árvizekről és jégverésről³⁸ szóló híryananyagot is.) Az alkalmilag felbukkanó pedagógiai írásokban a büntetés és jutalmazás fontosságáról éppúgy szó esett, mint a gyermekek testi neveléséről.³⁹ A népszerű „apróságok” elmaradhatatlan kelléke volt a korra jellemző száraz humor, valamint a klasszikusoktól (Deák, Eötvös, Kölcsey) szemelgetett aforizmák és szállóigék.⁴⁰ Az igényesebb és pallérozottabb olvasók pedig, megismerhették az ex-miniszterelnök, Mihail Cogălniceanu történeti munkáját a török kori Moldváról⁴¹ Veress Sándor (a magyar politikai emigráció krónikása⁴²) avatott tolmácsolásában.

Noha a *Hiradó* fejlécén a „Politikai és közgazdasági hetilap” alcím büszkélkedett, a közgazdasági rovatban a „Románia” biztosítótársaság megbízhatóságát bizonyga-

tó cikken és a provinciális aradi borvásár méltatásán,⁴³ valamint egy bräilai terménykereskedő takarékpénztár-tervén⁴⁴ kívül alig találni értékelhető írást. E sorványa eredménnyel maga a szerkesztő is elégedetlen lehetett, mert a későbbiekben arra biztatta vidéki levelezőit, hogy minél több ide vágó írással emeljék a rovat (s a lap!) színvonalát.⁴⁵

Közgazdasági értelemben marginális kérdésként került ebbe a tematikus egységbe, ám témánk szempontjából kulcsfontosságú az a hír, hogy Romániában rossz idők járnak, s a lap fennmaradáshoz a szerkesztőségnek szüksége van minden példány árára.⁴⁶ A bajt csak tetézte, hogy az 1877 kora nyarán pusztító erdélyi árvíz miatt átmenetileg megbénult a postaforgalom a két szomszéd ország között.⁴⁷ Ez egyet jelenthetett a hazai hírsatornák átmeneti bedugulásával, s azzal, hogy a megrendelők késve kapják kézhez a *Híradót*; ami akár az előfizetők számának további apadáshoz vezetett...

Nem tudni, hogy a háború okozta gazdasági válság, vagy a sajtóvállalkozás menedzselésének problémái miatt, de tény, hogy a *Bucuresti Híradó* 1878-as évfolyamát a hazai közgyűjtemények nyilvántartásai „hiány”-ként könyvelik. A lap megjelenése tehát legalább is hónapokig szünetelt. Ezt igazolja egy 1879 januárjában kelt olvasói levél, amely örvendezve köszönti a *Híradót* – „feltámadásában”. Az örömhírt – ily módon – Szabó János, a bukaresti magyar egyesület egykori elnöke tudatta az utókorral. Tőle pedig, készséggel elfogadhatjuk azt az elismerő megállapítást, hogy a lap végleges elnémulása nagy veszteség lett volna, minthogy a Kárpátokon túli magyarság orgánuma időközben az ó-hazában is „a romániai dolgoknak a legközvetlenebb forrása lett”.⁴⁸ A lap „túlparti” helyzetéből is logikusan következik, hogy mindez csakugyan megfeleljen a tényeknek. Amiként azonban a megújult lap a saját fontossága tudatában egyre határozottabban apellált az anyaország szakmai és finansziális támogatására, egyúttal a román politikai elittel is szorosabbra fonta kapcsolatait. A román miniszter[ekk]el,⁴⁹ s később az uralkodóval is parolázó⁵⁰ Vándoryt minden bizonnyal a háború végkimenetele is segítette abban, hogy visszanyerje, sőt megerősítse pozícióit a román sajtóéletben.⁵¹

De mi is változott a korábbiakhoz képest? Vízválasztó jelentőségű, hogy Románia (1877-ben egyoldalúan deklarálta) függetlenségét a nagyhatalmak kongresszusa is jóváhagyta és megerősítette. Ugyanakkor a vegyes lakosságú Észak-Dobrudzsa és a Duna-delta birtokbavételével egyidejűleg orosz szövetségese javára le kellett mondjon az 1856-ban Moldvához csatolt Dél-Besszarábiáról. A Berlinben „kisemmizett” cári birodalommal kapcsolatos ambivalens, majd „baráti” viszony ezzel gyökeresen átértékelődött. A Portával szemben közös erővel kivívott szuverenitás állapotában nem volt többé szükség nagyhatalmú patrónusra (a közvetlen szomszédságban legalább is nem); s a román vidékek elszakítója így „felszabadító”-ból egy csapásra „területrabló agresszor”-rá változott.

Talán éppen ez a mozzanat ad esélyt a lobbyszó Vándorynak, hogy a román politikai elit kegyéből újságja jövőjét bebiztosítsa. Nem tekinthetjük a véletlen művének, hogy az 1879-ben már kevés híján megvalósuló *Gazetta de Bucuresci*, a Híradó román nyelvű változata 1880-ban indult, s lett a román sajtópaletta egyedi színfoltjává.⁵² Az úgymond „önzetlen hazaszeretetből” útra bocsátott vállalkozás beharangozásakor a szerkesztő azon román politikai körökre hivatkozik „kik éppen úgy érzik Magyarország és Románia közt egy szövetség szükségét, mint én.” Figyelemre méltó az indoklás is: „egy közös ellenségünk van”, amely immár egy évszázada cethal-ként elnyelte a lengyeleket. A vezércikk célzatos kérdése – vajon ki lehet a következő áldozat? – költői, mivel a drinápolyi békét követő másfél évtizedes megszállás, s a berlini kongresszus megcsonkító határozata után evidensnek látszott, hogy – Románia. Minek után logikusan a szláv népek közé ékelődött másik „idegen test”, a magyarság következik.⁵³ Vándory a reformkori ruszofóbia megidézésekor kikacsint a szövegből, s eldicsekszi, hogy e sorsközösség kölcsönös (f)elismerése tette baráti-vá a liberális kormány pénzügyminiszterével, Dumitru Sturdzával folytatott megbeszélését.

A magas politikai pártfogásnak illő, de nem megfizethetetlen ára volt: kommentárban érinthetetlen tabuvá lett a román belpolitika. Az újjáéledő lap szerkesztői krédója kárpótlásul több kulturális hírrel kecsegteti olvasóit, s a két szomszédnépről szóló – pozitívan diszkriminatív – híradásokkal. Vándorynak így nem maradt túlságosan nagy mozgástere a magyar nemzeti és román állami érdekek között. A Duna menti főváros szépségét és a románság szorgos-dolgos karakterét magasztalva ezért is bonyolódik a magyar bevándorlók lojalitásának bizonygatásába: „Romániában a letelepült idegeneknek legalább is 4/5 része csak azért jön ide, hogy ezt a vendégszerető országot megcsalja, károsítsa és hitelét a külföld előtt rontsa. Bátran elmondhatjuk, hogy egyedül a magyarok azok, akik Románia iránt tisztelettel és szeretettel viseltetnek és a vendégszeretettel és -joggal vissza nem élnek”.⁵⁴

A szerkesztő mentségére szól, hogy a lap szünetel(tet)ése idején volt alkalma felmérni, vállalkozása mennyire függhet az idegenekkel szembeni gyanakvás mindenkori mértékétől. Ugyanakkor az is világos volt számára, hogy kik a lap olvasói, fenntartói. Ez a romániai magyar közösség azonban akaratán kívül könnyen a térségre nehezedő nacionalizmusok örvényébe kerülhetett, ami végzetes következményekkel fenyegette a magyar újságot is. Talán a politikai hasznosság és üzleti érdek e paradox kettőssége teszi oly érzékenyen hullámmzóvá és összetetté a magyar újság tulajdonosának viszonyulását nemzetéhez, régi és új hazához, s a maga vállalta küldetéshez.

Mindenek előtt vegyük szemügyre az anyaországhoz fűződő viszonyt.

A lap és az anyaország

Magyarország szerepe a lap életében meglehetősen ellentmondásos. Egyfelől biztonságot adó háttér, hír- és anyagi forrás, másrészt viszont jól tapintható Vándorynál az értelmiségi fokozott függetlenség igényéből eredő távolságtartás szándéka is.

Vándory a kezdetektől teljes természetességgel fordult a hazai napilapokhoz „szellemi támogatásért” annak tudatában, hogy a zömében kétkezi munkásokból álló romániai magyarság soraiban aligha talál megfelelő levelező munkatársakat. Lapja híryanagát döntően monarchiabeli sajtóforrásokból merítette.⁵⁵ Bizonyosra vehető, hogy előfizetői egy része is a Kárpátok „innenső” oldaláról került ki. Ennek megfelelően laptulajdonosi identitása is a szülőföldben gyökerezik: „szentebb érdek nincs előttem, mint hazám, mint Magyarország érdeke”.⁵⁶ Ez a kötődés azonban politikailag nem semleges. Jogszerű lépésnek nevezte például, hogy honfitársai az önkényuralom „törvénytelen” kormányzása elől idegen földre menekültek.⁵⁷ A migráció gazdasági és társadalmi okait vizsgálva azonban szemrebbenés nélkül elmarasztalta a választott magyar kormányokat is. Sőt, a földéhség enyhítésére Románia példáját hozta fel, amely bátran felszámolta az egyházi latifundiumokat.⁵⁸ A hitbizományok, és más kötött birtokok államosítására vonatkozó lényegi javaslata már plebejus politikai hitvallásra utal (ahogy a botrányhős Verhovay Gyula vezette budapesti „forradalom” eseményeinek interpretálása is⁵⁹). Más összefüggésben – a felsőbb néposztályok műveltségi monopóliumát kárhóztatva – ugyancsak a társadalmi esélyegyenlőség hívének mutatkozik.⁶⁰

A balközéppel rokonszenvező Vándory ellenzéki attitűdjét mutatja a Kossuth-kultusz ápolása,⁶¹ vagy a losonci honvédelemkmű avatásáról szóló lelkes beszámoló is.⁶² Az egyoldalú beállítástól azonban ösztönösen óvakodik. Tényszerű cikkeket igyekszik közölni a nem ízlése szerint való politikai szereplőkről és eseményekről is.⁶³ A szerkesztő ugyanakkor a lojalitásnak és hazafias kötődésnek számos gyakorlati bizonyítékával szolgál. Az 1879-es katasztrofális szegedi árvíz idején mozgósító felhívást intéz honfitársaihoz, hogy Románia nagyobb városaiban alakítsanak gyűjtő bizottságokat a károsultak megsegítésére. (A befolyó adományokat egyébként a *Híradót* megjelentető nyomda tulajdonosa, Weiss János továbbította.⁶⁴) A romániai magyarság nem lebecsülendő hozzájárulása a károk enyhítéséhez,⁶⁵ valamint a sepsiszentgyörgyi református templomra szánt adományok⁶⁶ nem csak a jogos elégedettség, de a kölcsönösségre apelláló öntudat hangját is előhívták a szerkesztőből. Az iskolaalapítást fontolgató bukarestiek figyelmébe ajánlotta, hogy amennyiben az óhaza az ugyancsak árvíz sújtotta, gazdag Franciaországnak annyit segített, akkor a külföldre szakadt magyarok még inkább elvárhatják támogatását. Mint mondotta: „Magyarországnak érettünk áldozni erkölcsi kötelesség”.⁶⁷

Bírálattal illetve a Monarchia romániai diplomáciai képviselőjét is, amiért a dualista rendszer tíz esztendeje alatt sem tudott megválni kétfejű sasos körbélyegzőjé-

től, ami – mint mondta – „Magyarország méltóságát kimondhatatlanul sérti”. (Majd azon méltatlankodott, hogy a regáti románság hasonló okok miatt nevezi a magyar hon fiait neamțu-nak [német] - ungur helyett.)⁶⁸ E presztízsvitán messze túlmutat az egykori pitești alkonzuli hivatal működéséről szóló elemzés, amelynek végkicsengése, hogy a gondatlanul vezetett nyilvántartások és a munkavállaló magyarok tájékoztatásának hiányosságai oda vezetnek, hogy a honosságukat igazolni képtelen embereket a lakóhely szerinti román hatóság adófizetésre szorítja, illetve a mulasztókat börtönnel fenyegeti. Az anyaország hivatalosainak nemtörődöm, egyszerűsmind rugalmatlan hozzáállása (s a román fél zaklatásai) így sokakat az állampolgári kötelek végleges elszakítására készítetnek – figyelmeztetett a szerkesztő.⁶⁹

Vándory okfejtése kimondatlanul is arra utal, hogy a külképviseltek és az anyaország elsőrendű feladata valóban képviselni a gondjaikra bízott honpolgárokat, mint ahogy az egyetlen magyar nyelvű újság tulajdonosaként maga is teljesíti természetes kötelességét: megjeleníti lapjában a bevándorolt magyarság mindennapi életét, gondjait, miközben tevékenyen részt vállal sorsának alakításában is.

A kivándorolt magyarság és a román xenofóbia

A kivándorolt magyarság boldogulása és erkölcsi állapota feltehetőleg nem csak hazafias meggyőződésből foglalkoztatta Vándoryt, hiszen világos érdeke fűződött ahhoz, hogy lapja potenciális olvasói tábora mind számosabb, tehetősebb és öntudatosabb legyen. Az elhanyagolt és aránylag túlnépesedett Székelyföld lakóinak szüntelen átáramlása azonban nem minden tekintetben felelt meg várakozásainak. Bizonyosra vehetjük, hogy a *Híradó* fizetőképes kereslete nem bővült a bevándorlás növekvő arányai szerint, hiszen a Kárpáton túli magyarság derékhadát az iparosok mellett főként nincstelen mezőgazdasági idénymunkások és cselédek alkották. Utóbbiak helyzete – a balkáni konfliktus idején – különösen aggasztóvá vált. Többszörösen is érthető tehát, hogy Vándory már az első lapszámban óva inti honfitársait, jól gondolják meg, „mert most itt sincs oly bő pénz, oly olcsó és könnyű életmód, mint hajdan volt.” (Elrettentő példaként azon csíki lányok esetét hozta fel, akiket fuvarosok csábítottak és csempészték át a határon, majd hosszas bolyongás után a román hatóságok letartóztattak és kitoloncoltak.)⁷⁰

A kórushoz Veress Sándor, a Magyar Társulat tiszteletbeli elnöke *Ne jöjjetek!* című írásával csatlakozott. A beáramló magyarok kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzetét elemezve a mérnök megállapította, hogy még az intézői állásokra pályázó iskolázottabb munkavállalók is esélytelenek a hely- és nyelvismerettel s rendkívüli érdekérvényesítő képességgel bíró görög és zsidó logofettel [mindenes] szemben. A szerencsét próbálókat tehát nem gyors gyarapodás, hanem kemény konkurencia és a – megszépítő hírekkel ellentétben – általános ellenszenv várja.⁷¹

A román társadalmat mélyen átható idegenellenességet – amelyre Veress rámutatott – Vándory az 1863-as lengyel felkelés eltiprásával hozta összefüggésbe. Meglátása szerint a szomszédos területeket előzőnlő emigráns, kényszer szülte „lakatosok” és „gépészek” iránti bizalom gyorsan megingott. Olyannyira, hogy a szigorodó törvények már csak született románnak biztosítottak hivatali állást, jól fizető munkakört, az idegeneknek pedig – legkevesebb tízévnnyi helyben lakást szabtak feltételül.⁷² A diszkriminatív intézkedések hátterében ott kísért a fanarióta múlt, a szipolyozó, korrupt görög világ emléke; miközben a faji identitásában rendíthetetlennek mutakozó románságot egy újabb társadalomlélektani sokk éri – az orosz letelepedési övezet zsidóságának tömeges bevándorlása. A zsidóság – mint ismeretes – sikeresen pótolni tudta a hiányzó polgári rétegeket a román társadalomban, s csekély idő leforgása alatt a modernizáció igazi haszonélvezőjévé, egyszersmind a kapitalizálódás bűnbakjává vált Romániában.⁷³ A román politikai elit türelmetlen nacionalizmusa áll évtizedekig a zsidóság nemzetközi szerződésben kikötött emancipációjának útjában; s okolható a frissen szerzett Észak-Dobrudzsa idegen ajkú lakosságának tömeges exodusáért is. – Amint a németek és tatárok menekülését a magyar újság is hírül adta.⁷⁴

A „munkavállalók” újabb csoportjaival tovább izmosodó magyarság⁷⁵ tehát kórosan xenofób társadalmi közegbe ütközik a Kárpátok túloldalán; a balkáni háború időszakában pedig már kifejezett magyarellenességgel is szembesül.⁷⁶ Ennek oka nem pusztán az erdélyi románság magyar elnyomásról szóló panaszáradata, s a magyar közvélemény általános törökbarátsága; a bevándorlók óhatatlanul maguk is gerjesztőivé váltak. Nem tudni, hogy a gyakran zöldhatáron, útleveél nélkül érkező munkavállalók⁷⁷ vagy a hosszú romániai tartózkodás alatt honosságukat veszített bevándorlók⁷⁸ ütköztek-e többször a törvénnyel? Sokat ártott a magyarok megítélésének a vonzó székely cselédnányok végzeteszerű elzüllése,⁷⁹ s a magyar közösségekre sajnálatosan jellemző torzsalkodás is.⁸⁰

A románok emlékezetében „felszabadító háború”-ként számon tartott balkáni konfliktus tovább élte a jövevények és benn-szülöttek ellentétét. A közbiztonság romlása, az ellátási gondok, a súlyos infláció és átmeneti munkanélküliség a társadalmi légkört még feszültebbé tették. Vándory szinte már könyörögött tájékozatlan és könnyelmű honfitársainak, hogy „siessenek vissza az édes hazába”, papírokért forduljanak a konzulátushoz, s kerüljék a vitákat és a nyilvános helyeket; ám aki csak teheti, mielőbb „odaát” keressen munkát.⁸¹

Az útba igazítást, s a hatósági ügyintézésben felkínált és nyújtott közbenjárást némelyek ön-sorsrontó önérzetességgel háritották el.⁸² Az egyik cinikus elutasítás főlényes választ provokált a szerkesztőtől a „koppló magyarokról” és túlhajszolt cselédekről, akik két krajcáros karnácon [kolbászféle] és rossz lőrén dorbézolva, az emberhez méltó jövő reménye nélkül vegetálnak idegenben. A kíméletlen szembeállítás után az ajánlott „gyógymód” is túlon túl radikális. Vándory ugyanis azt javasol-

ja, hogy az ilyeneket fel kell jelenteni és kitoloncoltatni a román hatóságokkal, hogy odahaza visszaszokjanak a tisztos munkára.⁸³ Nem is tagadta, hogy a haiman-ok [„jöttmentek”] miatti szégyen mozgatja: „akik miatt nekünk, itt lakó magyaroknak annyiszor kell pirulnunk.”⁸⁴

A *Bucuresti Híradó* kitűnő munkatársa, Veress Sándor a kérdést szélesebb horizonton szemlélte. Észrevette, hogy a romániai magyarság csonka társadalmat mutató struktúrája eleve torz megítélésre nyújt csupán alapot. A kétkezi napszámosok és cselédek „arctalan” tömege után levont következtetések természetesen ellentmondásban állnak a nemzet egészének „teljesítményével”. Ráadásul a romániai közvéleményt formáló sajtó „gyűlöletes gúnnyal” és kárörömmel emlegeti, hogy Attila leszármazottai román földön nagyban üzik a szolga mesterséget.⁸⁵ (Míg az erdélyi román lapok a „jogtipró”, „barbár” magyar elnyomást ostorozták lankadatlan hévvel.⁸⁶) A bukarestiekhez intézett két nagy lélegzetű írásában Veress igyekezett cáfolni a magyarságról kiállított bizonyítványt. Mindenek előtt leszögezte, hogy évtizedek óta járja Nyugat-Európát, ahol a magyarsággép gyökeresen eltér a romániaiától, ugyanis egyértelműen – pozitív. Mindent el kell tehát követni, annak érdekében, hogy a nemzet megítélése keleten is szinkronban legyen annak valós motívumaival és cselekedeteivel. Ezért – szözl az intelem – minden egyes magyar, mióta csak átlépte a határt, köteles „örködni nemzetünk becsülete felett”.⁸⁷

A Magyar Társulat és a Híradó

Veress Sándor mértéktartó – megóvni és kiharcolni értelemben is használható – programja elsősorban a „szervezett” magyarokhoz, a *Hunnia Magyar Társulat* körül tömörülő iparosembereknek szólt. Veress a magyar egyesület tiszteletbeli elnökeként a kicsinyes ellentéteken felülemelkedve próbálta összefogásra és társadalmi aktivitásra ösztönözni a tagságot. Az elődök útmutatása szerint, akik két évtizeddel korábban létrehozták a Társulatot, református fiúiskolát szerveztek a fővárosban és Ploieștin; Turnu Severinben, Foksányban olvasókört, Galașin pedig kaszinót alapítottak.⁸⁸ A hatvanas évek lelkesedése azonban időközben alább hagyott, ami részben a gazdasági visszaeséssel, s a ’49-es emigráció hazatérésével magyarázható.

A *Híradó* hasábjain – a *Vidéki Levelek* rovatban – már csak egyetlen tevékeny vidéki közösségről olvashatunk, a piteștiről, ahol botrányos közjátékok⁸⁹ után is református tanoda működött. Az olvasóegylet később, Vándory aktív közreműködésével alakult,⁹⁰ aki – tiszteletbeli elnökként – ingyen lap-példánnyal⁹¹ és a könyvtár gyarapítására ösztönző támogatói felhívással⁹² segítette a kör eredményes működését.

A fővárosi magyar közösség szervezeti életét nem tárgyalta külön rovatban a *Bucuresti Híradó*. Mégis, némi túlzással „egyesületi híradónak” is tekinthetjük, hiszen Vándory, mint a Magyar Társulat választmányi tagja és jegyzője szinte minden szám-

ban közölt legalább egy rövid hírt az egyesület életéről, programjairól, közreadta felhívásait, közgyűlési jegyzőkönyveit, de rendszeresen szemlélte a tagság közérdeklődésre számot tartó észrevételeit is. A román metropolisz szervezett magyarságáról így kirajzolódó kép azonban nem túlságosan megnyugtató. Már az első lapszámában arról olvashatunk, hogy az egyesületben nagy az érdektelenség és a széthúzás.⁹³

Vita a magyar nyelvű oktatás jövőjéről

Az ellentétek tüze különösen magasra csapott 1877 telén, amikor az egyik társulati est rendezvénye a teljes érdektelenségbe fulladt, az egy héttel később, a református iskola javára meghirdetett jótékonyági bál viszont látványos (kassza)sikert hozott.⁹⁴ A kudarcért sokan a reformátusokat okolták, akik saját gyülekezeti háttérrel mindig is szervezettebbek voltak a katolikusoknál. (Az 1857. évi alapítás⁹⁵ óta ők alkották a Társulat gerincét, s rendszerint ők is elnökölték,⁹⁶ noha a fővárosban a katolikus magyarok voltak túlsúlyban.) Vándory a történetek után a közmegebecsülést kivívott amerikai magyarok példáját állította honfitársai elé, s kárhoztatta az egyenetlenkedést: „Itt örökös súrlódás, ... gyűlölség uralkodik, és fájdalom, e gyűlölség vallási türelmetlenségen alapszik, ez öldöklő fekély a legborzasztóbb módon dühöng itt, Bukarestben...”⁹⁷ A szembenálló felekezetek tagjait arra kérte, hogy járjon ki-ki hite szerint a maga templomába, de fontos kérdésekben próbáljon meg összefogni.

Vándory a lényegi közös célok kijelölésében is élen járt, amikor javaslatot tett egy felekezetek feletti iskola alapítására.⁹⁸ A lehető legalkalmatlanabb pillanatban! A katolikusok érthető módon kiálltak „saját” iskolájuk mellett. Lapszerkesztő hitsorosuk azonban a püspökségi tanoda teljesítményét mérlegre téve arra a megállapításra jutott, hogy az nem tölti be pedagógiai hivatását, „a püspöki iskola nem felel meg a magyar nevelési érdekeknek”.⁹⁹ Ezen a legkevésbé sem csodálkozhatunk, hiszen a romániai vegyes tannyelvű katolikus iskolák a későbbiekben sem tudtak megfelelni a magyar identitásápolás sajátos követelményeinek.¹⁰⁰

A négyosztályos katolikus fiúiskolát a nikápoly–bukaresti püspök, Paoli „Ignác” 1873-ban nyitotta meg.¹⁰¹ A diákság közel egyharmada volt magyar, akik a buzgó Víz Dénes kántortanító keze alatt ápolhatták anyanyelvüket. A szűkös órakeret azonban elegendő okot adott a szkepticizmusra: „tehát csupán a katolikus iskolában 100 gyermek, kik felnőve azt se fogják tudni, ki volt Árpád!”¹⁰² – jegyezte meg kissé gúnyosan Vándory. A sarkos megállapítás háttérében egy személyes motívum is meghúzódik, tudniillik a szerkesztő korábban felajánlotta, hogy magas óraszámban – grátisz – magyar történelmet és irodalmat oktasson, ám udvariasan elutasították.¹⁰³

Még ha a javaslatot sokan kellően átgondoltnak és helyénvalónak találták is, a rossz időzítés és a szerkesztő kategorikus kijelentései felkavarták az egyesületi élet

állóvizét. Elsőként a megszólított Víz Dénes kért helyreigazítást, kijelentve, hogy a püspöki iskola magyar növendékeit nem kell félteni az elkorcsosulástól, mert anyanyelvük a tanintézet falai között kellő becsben áll.¹⁰⁴ Vándory viszontválaszában elégtelen biztosítéknak nevezte azt, hogy a vegyes iskolát az Osztrák–Magyar Monarchia dotálja; s a kedélyek megnyugtató helyett önérzetesen kikérte magának Víz tanácsait.¹⁰⁵ Nem meglepő, hogy ezek után a katolikus Vándoryt „hitetlennek” és „erkölcstelennek” bélyegezték. De a szerkesztő sem maradt adós, konokul „salak”-nak és „mákszem”-nek nevezte laikusnak tartott vitapartnereit.¹⁰⁶ A párbeszéd eldurvulását látva a tiszteletbeli elnök, Veress Sándor is megszólalt. Két higogó felhívást is intézett a békétlen bukarestiekhez. Az elsőben felelőtlenül eldobott szikrának nevezte azt, hogy a két rendezvényt „katolikus” és „református” jelzővel illetik a Társulat berkeiben.¹⁰⁷ Erkölcsi megújulásra és a magyarság méltó képviselésére ösztönző eszmefuttatásait szelíd korholással zárta: „ne vétkezzünk ... önmagunk és különösen nemzetünk becsülete ellen ilyen ok és cél nélküli versengéssel.” Ehelyett a magyar oktatásügy közös felvirágoztatására biztatta tagtársait.¹⁰⁸ A maroknyi protestáns gyermeket befogadó református iskola¹⁰⁹ bizonyosan nem felelt meg félezer magyar tanköteles¹¹⁰ anyanyelvi oktatási igényeinek, ezért az iskola alapítás terve továbbra is napirenden maradt. Vándory a szükséges feltételek számbavételénél a Magyar Társulat erőforrásait tekintette kiindulásnak, annál is inkább, mivel az alapító okiratban a magyar kultúra ápolása és intézményeinek támogatása megkülönböztetett fontosságú célként szerepelt.¹¹¹

Vándory elképzelése szerint az egyesületi székház olvasóterme alkalmas az első osztály befogadására. Ezen kívül a Társulat éves bevételeiből s a tulajdonában lévő telken öt éven belül megépíthetőnek gondolta a 4 osztályos elemi és egy 3 osztályos alreál iskolát befogadó oktatási komplexumot.¹¹² A tervet a szerkesztő politikai szempontból is időszerűnek ítélte, mondván, hogy a kormányzó liberálisoknak nem lehet oka számításaikat keresztezni, hiszen az államnyelv oktatásáról mindenképpen gondoskodnak.¹¹³ (Okulván a bezárított pitești iskola esetéből.¹¹⁴) Úgy tűnik, Vándory pénzügyi fejtegetéseit nem kísérte a tagság osztatlan egyetértése. A romló gazdasági helyzetben felvázolt feszített ütemtervet okkal érthették bírálatok. Vándory figyelme ekkor az iskolátlanságtól frusztrált és civakodó kivándoroltakról a mérhetetlen anyagi forrásokkal rendelkező anyaország felé fordult.¹¹⁵ A kivándorolt magyarok nevében követelt anyagi támogatásra azonban az anyaországgal kiépített intézményes kapcsolatok nélkül nem lehetett komolyan számítani.

A hazai közvélemény ekkor még fel sem ismerte a kivándorlás tömegjelenséggé válásának és várható nemzetpolitikai következményeinek jelentőségét. A tömbben élő, archaikus kultúrájú moldvai csángók „felfedezése” ugyan már bekövetkezett, a támogatások mégis igen szerény keretek között maradtak. Katolikus részről lényegileg a Szent István Társulat alkalmi könyvadományaira és a Szent László Társulat keveseket érintő segélyeire és ösztöndíjaira korlátozódtak.¹¹⁶ A Magyarországi Re-

formátus Egyház missziói programja ugyan már lényegi elmozdulást jelent a külhoni magyar szórványok gondozásában. Ugyanakkor általánosságban megállapítható, hogy a helyismeretet és sok rugalmasságot követelő feladatra a meglévő szervezeti formák, anyagi és személyi feltételek még sok tekintetben elégtelenek voltak. Katolikus részről erre utal a csángóföldi szolgálatban erkölcsileg megbukott és haza küldött áldozópapok esete,¹¹⁷ s a másik oldalon Tomka Mihály pitești missziói tevékenysége, amelyet a *Híradó* is nyomon követett. Egy kritikus hangvételű olvasói levélben olvashatjuk személyéről: „Ide olyan emberek kellene, akik nem azért vannak itt, hogy a román bíróságoknak és a román közönségnek folytonos mulatságot szerezzenek, a magyarok között az egyenetlenség veszélyes magvát hintsék el. Fájdalom, a romániai misszionáriusban hiányzik a tapintat, ő nem közénk való.”¹¹⁸ A református lelkész működésének sajnálatos „eredménye” évekig tartó háborúság és ürességtől kongó templom volt.¹¹⁹ A zavart csak fokozta, hogy a szembenállást sem az erdélyi püspök, sem a konzisztórium nem tudta feloldani. Ezért tehette Vándory azt a – sokak véleményét tükröző sommás kijelentést –, hogy a református egyházi hatóságok a romániai hívekkel mit sem törődnek.¹²⁰ Ez utóbbi meggyőződést erősítette a református iskola állapotáról szóló híradás, miszerint (szemben a Berlinből bőkezűen dotált német evangélikus intézményekkel) a nyugodt oktatómunkára alkalmatlan, zajos helyen lévő református magyar iskolának még egy Európa-térképe sincs.¹²¹ A cikkíró a romániai magyarság jogos oktatási igényeinek kielégítésére átmeneti megoldásként az anyaországi ösztöndíjasok számának növelését javasolta.¹²² (A budapesti kormányzat ez irányú támogatására azonban még egy emberöltőnyi időt kellett várni.¹²³) Az első néhány ösztöndíjas Nagy István elnök nagylelkű felajánlásának kedvezményezettjeként került anyaországi tanintézetekbe.¹²⁴ A Társulat első emberének útmutatása szerint tehát egy gazdagodó és összetartó magyar egyesület képes szakmunkásokat és polgárit járt iskolázottabb embereket képezni, akik által sokat javulhat a magyarság általános elismertsége a román társadalomban.

A lap megszűnése

Ezzel a konstruktív „ahogy lehet” programmal bizonyosan Vándory is azonosulni tudott, legalább is ezt mutatja az egyesület megújításáért a *Híradó*ban elindított, szinte kampányszerű cikksorozata.¹²⁵ Noha az érdeklődés és aktivitás hiányára a későbbiekben is sok a panasz – a fejlődés nyilvánvaló.

Az 1880. évi közgyűlésen már egy a többségi társadalomba integrálódott egyesület képe tárul elénk: a Petőfi-bizottság élén álló Vándory vezetésével¹²⁶ sikeres irodalmi és történelmi esteket tartanak a nagy áldozatok árán megteremtett új könyvtár- és olvasóköri helyiségben; s dalárda is alakul, hogy az ünnepi alkalmakkor méltóképpen képviselhesse a főváros magyarságát a román közönség előtt.¹²⁷ Nem

lehet véletlen, hogy sok viszontagság és belső vita után a *Magyar Társulat* – mely hódoló felirattal köszöntötte az uralkodó párt negyedszázados házassági évfordulóján – az udvari fogadásra is meghívást kapott.¹²⁸ Jelen volt természetesen az egyesület zsurnaliszta választmányi tagja is, aki a két szomszéd nép közeledését nem csak két nyelven kiadott lapjával, de egy általa vezetett, s részben román tagságú betegbiztosító révén is igyekezett szolgálni; s most a legmagasabb megtiszteltetésben osztozhatott honfitársaival.¹²⁹ Mintha csak az újra tiszteleti elnökké választott Veress Sándor¹³⁰ példázata fogott volna a bukaresti magyarságon: „Ha én teljes erőmet megfeszítem hogy lelkiismeretesebb orvos, pontosabb mérnök, szorgalmasabb tanár, fáradhatatlanabb, megbízhatóbb kereskedő legyek másoknál... mint a nem magyar szomszédaim” ez használ legtöbbit az egyén és az általa képviselt nemzet megbecsülésének.¹³¹ Bizton állíthatjuk, hogy egyúttal ez volt a Vándory által oly sokat kárhozott fizikai-lelki elkorcsosulás¹³² ellenszere is idegen földön. Azonban a megmaradás receptjének birtokába jutott s érzékelhetően „emelkedőben” lévő kivándorolt magyarokra – akárcsak a Vándory-féle magyar orgánusra – hamarosan rossz idők következnek...

Az elhúzódó agrárválság tovább súlyosbítja a demográfiai robbanás okozta gazdasági-társadalmi problémákat. A nehezen csillapítható megélhetési gondok aztán a székelység soha nem látott tömegeit űzik a Kárpátokon túlra. A kialakult viszonyokat a közgazdász Hegedüs Lóránt akként jellemezte, hogy a szakképzetlen magyar cseléd valójában olyan már, mint valami „általános fogyasztási cikk, mint a tea vagy kávé, melynek behozatala a szükségletek szerint ingadozik”.¹³³ A magyarországi népfelleg azonban a korábbiaknál nehezebben találta meg életterét és számítását az ugyancsak válság sújtotta Romániában.¹³⁴ A „felhígulás” és erkölcsi elerőtlenedés jelei a XIX. század utolsó két évtizedében mind szembeszökőbbek. A karnác-évő alkalmi munkások, az iskolakerülő zabigyerek, ¹³⁵ a bojárok kitartottjává vagy lebukok rongyává lett cselédlányok,¹³⁶ ha lehet, még inkább igényelték volna Vándory korholó-biztató figyelmét és útbaigazításait; ahogy a vámháború kárvallottjai-ként „piacukhoz helybe jövő” iparosok is a lapból nyert tájékoztatást és ösztönző impulzusokat. A *Bucuresti Híradó*, a magyar kivándoroltak egyetlen anyanyelvű orgánuma azonban több mint fél évtizedes fennállás után 1882-ben – előttünk ismeretlen körülmények között – váratlanul elnémult.

A Bucuresti Híradó mérlege

Kétségtelen, hogy Vándory Lajos laptulajdonos kissé fölényes habitusa az egyesületi életben, de a *Híradó* hasábjain is számtalanszor megnyilatkozott, nehéz volna azonban elvitatni tőle, hogy újságírói tevékenységét a nemzet sorsa feletti aggodalom vezette (ami esetében jól megfért az üzleti érdekekkel). A szerkesztő az erkölcsi és nem-

zeti elkorcsosulás veszélyét nem túlozta el, s a megfelelő ellenszert keresve publicistikájában – helyesen – három tényezőre mutatott rá: az anyaországgal fenntartandó termékeny kapcsolatok, az anyanyelvi oktatás és nevelés intézményes kereteinek megteremtése, s egy felekezeti- és presztízsharcoktól mentesített, civil társadalmi szervezet fontosságára.

A lehetséges negyedikről – a befogadó állam (és társadalom) partnerségéről – feltehetőleg túl sokat nem remélt; illetve a realitások talaján maradva beérte a kölcsönös tisztelet és sorsszerű együttműködés kényszeres hangoztatásával. Egy ponton mégis a román állammal szembeni túlzott lojalitás viszi tévútra: rosszul méri fel a lapársak magyarellenes kirohanásainak közvéleményre gyakorolt hatását. Inkább szánni való, mintsem cáfolatra érdemes megnyilvánulásoknak ítéli azokat.¹³⁷ Ez természetesen felfogható a magyar–román viszony normalizálására tett szívós kísérletek determinált eredményeként is. A román nyelvű lapváltozat „hatásvizsgálatának” hiányában is okkal feltételezhető, hogy a román közvélemény megnyerésére tett erőfeszítések csak igen korlátozott hatáskörrel érvényesültek, mondhatni, inkább szimbolikus jelentőségűek. Ezzel a *Bucuresti Híradó* a lap-előd, a *Bukuresti Magyar Közlöny* által kitaposott csapáson halad: a két nép közötti „kiigazítás” és közvetítés feladatának a „beavatottak” hitelességével próbál eleget tenni, ám a nagypolitikai tendenciák ellenében fátumszerűen, a méltó siker reménye nélkül.

Ugyanakkor a magyar–román együttműködés elmélyítésének küldetéses célja sem lehetett akadály a annak, hogy a lap – a politikai lojalitás határain belül – a magyar érdekek szócsövénél váljon a Kárpátok túloldalán.¹³⁸ Vándory szerkesztői ambíciói éppen innen, a magyar ajkú olvasók igényeinek aspektusából látszanak inkább beteljesülni. Ennek egyik oka talán az, hogy a mércét nem tette túlságosan magasra; noha a *Bucuresti Híradó* néplapként sem hibátlan. Iskolázatlan olvasói számára a szerkesztő elegendőnek ítélte a világ dolgairól szóló eseti híreket, még az óhazát és befogadó hazát érintő írások sem rendeződnek szigorú rovatokba. Nagyobb hiányosságnak tartjuk, hogy a lap a kivándorolt honfitársak életét és gondjait sem mutatja be kellő áttekintéssel. Látóköre alig terjed túl a címben is megjelölt határon, a román fővárosra. A vidéki nagyvárosok magyar közösségeiről a lapot forgatva igen keveset tudunk meg. Még a konzulátussal rendelkező Ploiești, egykor igen aktív magyar közösségéről sem találunk híradást. Kiáltó a csángó tematika teljes hiánya. A vidéki tudósítói lánc kiépítésének azonban vélhetőleg nem csak anyagi, hanem személyes jellegű okai is voltak. Csak az éles vallási ellentétekkel magyarázható, hogy Vándory miért nem szerepelteti a két felekezet lelkeszeit, vagy a református iskola tanítóját, miközben az újságírói ambíciókkal rendelkező kántortanító, Németh Gábor és a mérnök Veress Sándor viszonylag gyakran jelentkeznek írásaikkal. Hozzájuk fogható munkatársakat – úgy tűnik – a „kétkezi” romániai magyarság nem tudott kinevelni. Így Vándory csaknem társtalannal, mindvégig egymá-

ga szerkeszti a lapot. Talán ezzel magyarázható a lap műfaji egyneműsége, szintelensége.

Mindezek ellenére mégis megállapíthatjuk, hogy a *Bucuresti Híradó* sikerrel tölti be vállalt hivatását: tájékoztat,¹³⁹ közhasznú ügyeket karol fel,¹⁴⁰ s fórumot biztosít a legkülönbébb nézeteknek.¹⁴¹ Nem lebecsülendő szerepet játszik a mesteremberek és cselédek világában az etikus magatartásformák és értékrendek közvetítésében és népszerűsítésében.¹⁴² Ezen túlmenően, követendő példát ad a befogadó hazához való lojális kötődésről, s a szülőföld kritikától sem mentes szeretetéről. A kicsinyes torzsalkodások és az erkölcsi léhaság ábrázolása és határozott elutasítása is része az újságban kirajzolódó magyarságképnek, amely összességében mégis inkább pozitív.¹⁴³ Alkalmassá a túlzásoktól mentes nemzeti öntudat megalapozására-ápolására. Vándory Lajos szerkesztő – akárcsak a bukaresti olvasóegylet élén –, éppen ebben a jó értelemben vett népművelő szerepkörben válik a '80-as évek diaszóra-magyarságának egyik meghatározó alakjává Ó-Romániában.

Amikor a *Híradó* eltűnik a bukaresti árusok standjairól, az egykori munkatárs, a pitești olvasókör alapítója próbálkozik a hirtelen támadt úr betöltésével. Németh Gábor 1884. évi lapalapítási kísérlete azonban kudarcra van ítélve.¹⁴⁴ A Monarchia és a Balkán zászlós hajójának számító Románia az 1883-ban kötött politikai szövetség ellenére hamarosan súlyos vámháborúba bocsátkozik egymással, minek következtében mélypontra jutnak a magyar–román kapcsolatok is. A gazdasági válság és a felerősödő magyarellenesség viszonyai pedig, a legkevésbé sem kedveznek egy kisebbségi magyar újság létrejöttének.

Ennek előfeltételei majd csak a századforduló utáni évekre teremődnek meg.

Jegyzetek

* A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Bucuresti Híradó [a továbbiakban BH], 1876. október 1.

² Uo. A szerb Polit-Desančić és a román Babeșiu által megfogalmazott vádakot a szerző azzal utasította el, hogy a hazai nemzetiségek nem csak egyenjogúak, de bizonyos kiváltságokat is élveznek.

³ Uo. A cikkíró egy színlelt szövetség létrehozását teljesen haszontalannak ítélte: „Nem elég, hogy a két állam kormánya kösse meg a szövetséget ... hanem szükséges az, hogy [azt]... őszinte jóakarat, szomszédi szeretet és testvériség által szentesítsék a két nemzet gyermekei.”

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Az anyaországi A Hon és a Trompeta Carpaților is cikkezett a két szomszédnép sorsszerű egymásrautaltságról. – Uo.

⁹ Ez a szám nyilvánvalóan erősen eltúlzott. A magyarság korabeli létszámát a magyar anyanyelvű csángókkal együtt is legfeljebb nyolcvan-százezer főre tehetjük. – BH, 1877. febr. 27./márc. 11. [A

lap megjelenési adatai szinte követhetetlenek, az ortodox naptár következtlen használatát zárójeles kiegészítésekkel, esetenként a napok számának felcserélésével igyekeztünk korrigálni.]

- ¹⁰ Beszámol a fejedelem átköltözéséről Sinaiáról a Cotrocieni nyári palotába; másutt dicséri a román föld páratlan termékenységét; vagy éppen a fejedelem napiparancsát idézi. – BH, 1876. okt. 1. és 1876. máj. 10. „Érdemei” elismerésének is tekinthető, hogy egy udvari bálon az uralkodó beszélgetésbe bocsátkozott vele. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18.
- ¹¹ BH, 1876. okt. 1.
- ¹² Noha a tárgyalásokon szóba került létszám tekintetében (140 000 fő) csakugyan vaskos túlzásba estek. – BH, 1877. jan. [9./21.] 21./9.
- ¹³ BH, 1877. febr. 20./márc. 4.
- ¹⁴ BH, (1877. ápr. 3./15.)
- ¹⁵ Vestea 1877. ápr. 13. Ld.: BH, 1877. ápr. 23./máj. 5.
- ¹⁶ A Monarchia külügyminisztere, Andrássy Gyula gróf a britek együttműködő ígéretét bírva még 1878 februárjában is hadat akart üzeni a magát „túlgyőzött” cári Oroszországnak. A románokkal való oroszellenes „szinkronitásról” tehát ekkor már régen nem beszélhetünk.
- ¹⁷ BH, 1877. jan. [1./13.] 13./1.
- ¹⁸ Uo. Megírta többek között azt is, hogy a százezres tömeg által fogadott, gróf Széchényi Ödön vezette küldöttség nem jól lobbyzott a török fővárosban őrzött három Corvina megszerzéséért. Szólt a küldöttség távolmaradása ellenére Rákóczi-indulóval zajló ruszcsuki ünneplésről; de arról is, hogy Cattaróban indulatos (és fegyveres!) délszláv tömeg várta a küldöttség feltételezett hajóját... – BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹⁹ BH, 1877. jan. [1./13.] 13./1.
- ²⁰ Példaként említi azt az óvatlan kijelentést, hogy míg az oroszok a Prut, a románok a Kárpátok vonalának átlépésére készülnek. – BH, 1877. jan. [9./21.] 21./9.
- ²¹ Uo.
- ²² A gyanús politikai aktivitást kifejtő bizottságokat csakugyan, de az egyedi segélyezést nem. Másfelől pedig megtiltották a török főkonzul tiszteletére tervezett fáklvás ünneplést is. – BH, 1877. máj. 22./jún. 3. Az is igaz, ugyanakkor, hogy hamarosan 5 év börtönbüntetést szabnak ki Miletić Svetozarra, tiltott toborzás címén.
- ²³ Ugyanakkor felszólította a román kormányt, hogy semmiképpen ne hagyja szó nélkül az orosz hadsereg rekvirálásait. – Uo.
- ²⁴ BH, 1877. jan. 30. [febr.11.]
- ²⁵ BH, 1877. febr. 6./18.
- ²⁶ „A Bukaresti Híradó ezentúl rendszeren fog megjelenni, mit a magyarországi pártfogás lehetővé tett.” – BH, 1877. jan. 30. [febr.11.]
- ²⁷ Nem világos, hogy a márciusi ifjúból lett sikeres vállalkozó csak átvitt értelemben szerepel ebben a kontextusban, vagy Vidátsnak valós ipari érdekeltségei voltak a román piacon?
- ²⁸ BH, 1877. máj. 22./jún. 3.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ A lap egy éves előfizetése 24 lei, azaz 12 forint volt. A szerkesztőség kezdetben az Intrarea Rosetti 3. alatt, 1877-ben a Strada Bis. Brezoianu 3-ban, majd a Strada Ren[?]iranum 4-ben volt, 1879-ben a Strada Modei 8-ba költözött, 1882-ben pedig már a Strada Armasu 19-es szám alatt található.
- ³¹ BH, 1876. okt. 1.
- ³² Előbb Rosenberger Ábrahám, majd Giovanni Renaldi konyhaművészetét és vendégszeretét ajánlotta olvasói figyelmébe. – BH, 1877. jan. 30. [febr.11.]
- ³³ BH, 1877. márc. 18.
- ³⁴ BH, 1876. okt. 1.

- ³⁵ BH, 1877. jan. 1./13.)
- ³⁶ BH, 1879. jan. 19.
- ³⁷ BH, 1877. máj. 22./ jún. 3. A lap nem mulasztotta el olvasóit tájékoztatni arról, hogy a spanyol trónkövetelő a bukaresti rabkórházban meglátogatta kalandvagyó magyar hívét, báró Somoskőyt. – BH, 1877. jan. 30. [febr.11.]
- ³⁸ A postaforgalmat is érintő katasztrofális erdélyi árvíz-helyzetről és az orosházi egyórás jégverésről is olvashattunk szenzáció-szerű híradást a lapban. – BH, 1877. máj. 15./27. Mint később látni fogjuk, ez nem zárta ki, hogy az újság az anyaországi károsultak javára indított gyűjtés szószólójává váljon.
- ³⁹ BH, 1877. márc. ápr. 3./15.
- ⁴⁰ BH, 1877. márc. [6.] 18.
- ⁴¹ BH, 1877. márc. 13./25.
- ⁴² L. Veress Sándor: A magyar emigratio a keleten. – Budapest. 1878.
- ⁴³ BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18.
- ⁴⁴ Markbreiter Lipót a „vérszopó” uzsora-hitelek kiiktatására 6%-os betéti kamattal kecsegtette a magyar cselédeket, az iparosokat pedig 10%-os hitelkamattal. A pénzügyi hálózat fiókjait az konzuli hivatalokkal rendelkező városokban kívánta megszervezni, de nem a magyar egyesület [!], hanem a követség felügyelete alatt. – BH, 1879. márc. 16.
- ⁴⁵ BH, 1877. márc. 27./ ápr. 8.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ A közös folyó, az Olt romániai szakaszán is áradt. – BH, 1877. máj. 15./27.
- ⁴⁸ BH, 1879. jan. 19.
- ⁴⁹ BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18.
- ⁵⁰ Uo.
- ⁵¹ Az első magyar nyelvű újság megjelenését annak idején a román laptársak, mint politikai cselészövést, és a sajtószabadság durva megsértését értékelték. – Bukaresti Magyar Közlöny, 1860. aug. 25.
- ⁵² A régi óhaj, hogy a lap kétnyelvű legyen, 1879-ben csak a magas fordítási költségek miatt nem teljesült. (Egy lapszám „átültetése” 50 franknyi plusz kiadást jelentett.) A költségek lefaragásának lehetőségét kínálta két hazai zurnaliszta német–román lapjával való kooperáció. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 11. A „garant”, az anyanyelvi román főmunkatárs végül George Ion lett. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18.
- ⁵³ BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ BH = Gazetta de București [sic!] 1880. máj. 1. Ezért is méltatlankodott a miatt, ha késve érkeztek a budapesti lapok. – BH, 1876. okt. 1. Különösen az Ellenőrrel alakult ki szoros szakmai kapcsolat, amelytől esetenként teljes vezércikket „emelt át”. – BH, 1877. jan. 1./13.
- ⁵⁶ BH, 1877. jan. 1./13. Később - a hazai Függelenséget információ visszatartáson kapva – egyenesen azt bizonygatta, hogy első a nemzet, s csak második lehet az újság (forgalomnövelő) érdeke. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18.
- ⁵⁷ Viszont az alkotmányos kormányzás alatt a hadkötelezettség („köteleességteljesítés”) elől a határ túloldalára szökö ifjakat, „gyává”-nak nevezte. – BH, 1879. márc. 16.
- ⁵⁸ BH, 1879. jan. 19. E „bátorság” sokkal inkább a román nacionalizmus radikalizmusának tulajdonítható, hiszen az egyházi-kolostori földek java fanarióta görögök kezén volt, a konfiskálás tehát inkább a román bojárok elszánt akciója a rivális görög elit gazdasági ellehetetlenítésére.
- ⁵⁹ BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18. Vándory újságírói korrektségét dicséri, hogy a „forradalmi” események kipattanásáért a politikai meggyőződéséhez közeli Függelenséget és minden lében kanál főszerkesztőjét, Verhovayt marasztalja el.

- ⁶⁰ Mint írta: „Azt óhajtanám, hogy magyar testvéreink ne csak a proletárok számát szaporítsák oda-át... – BH, 1882. okt. 1.
- ⁶¹ A ceglédi választókhöz, vagy a tállyai evangélikus lelkészhez intézett levelét is leköszölte. Az egyik lapszámban az aggastyán politikus féloldalas fényképét láthatjuk.
- ⁶² BH, 1877. márc. 20./ ápr. 1.
- ⁶³ Az csak természetes, hogy közli Tisza Kálmán egyik parlamenti beszédét (BH, 1877. febr. 6./18.), de hasonlóképpen a „haza bölcsé”-ről, Deák Ferencről is olvashatunk a lap hasábjain (BH, 1877. jan. 30. [febr.11.]), ahogy a csalhatatlanság elvét megkérdőjelező Haynald Lajosról is, akinek érseki kinevezését a Vatikán átlátszó kifogásokkal igyekezett meghiúsítani. – BH, 1877. márc. 18.
- ⁶⁴ Mint írta „... egész Romániában lakó honfitársainktól elvárjuk, hogy siessenek adakozások által a nyomor enyhítésére.” Weiss János nyomdatulajdonos egyébként még márciusban táviratilag ezer frankot utalt át a Belügyminisztérium számlájára. – BH, 1879. márc. 16. Weiss 1880-ban – vélhetőleg áldozatos gyűjtő munkájáért – a Ferenc József rend lovagi fokozatát kapta. – BH = *Gazetta de Bucuresci*, 1880. jan. 18.
- ⁶⁵ Összességében 2000 frankot adakoztak a szegediek javára. – BH, 1877. márc. 27./ ápr. 8.
- ⁶⁶ BH, 1877. febr. 20./márc. 4.
- ⁶⁷ BH, 1877. márc. 27./ ápr. 8.
- ⁶⁸ Ugyanakkor elismeri, hogy egyébként „eljárásuk ellen senkinek semmilyen panasza nem lehet, sőt úgy a hivatalban, mint azon kívül a magyar telep irányában igen előzékenyek...”, s a hivatalos nyomtatványok is kétnyelvűek. – BH, 1877. márc. 13./25.
- ⁶⁹ Az al-konzulátus 1866-ban Ploieştire költözött, aminek az odahagyott Piteştin sokan örültek, hiszen enyhült az anyaország fojtogatónak érzett felügyelete. Némelyek azonban még nyugtát sem kaptak arról, hogy útlevelük vagy tartózkodási engedélyük az irattárban van. Így cselédkönyvet sem tudtak kiváltani, hogy munkát vállalhassanak. A honosságukat igazolni nem tudó „hontalankat” aztán a városi önkormányzat önkényesen beírta a városi adózók névjegyzékébe. A járulékfizetés mulasztóit négy-öt frank bírsággal, vagy több napi elzárással büntették. (A hivatali visszaélések okozta stresszt sokan a kocsmában próbálták levezetni.) A külképviseletek ugyancsak büntetést fizettek a honossági papírokért vagy a meglétüket bizonyító igazolásokért. Vándory arra figyelmeztetett, hogy a tartózkodási engedélyeket feltétlenül ki kell adni, és a büntetési tételeket el kell engedni, mert két tűz között a régebbi „romániások” „inkább kivándorolnak”, azaz a magyar állampolgárságot hagyják veszni, hogy a kötelezettségek helyett idővel osztozhassanak a román állampolgári jogokban. – BH, 1879. márc. 16. Vándory ugyanakkor a későbbi közös külügyminiszter, Burián István alkonzul meghülésekor kedélyesen jobbulást kívánt; továbbá meglepedéssel nyugtázta, hogy a diplomata 20 forintot adakozott a református templom építésére. – BH, 1877. febr. 6./18. A későbbiekben védelmére kelt Stadler Kornél konzulnak is. „Aljas rágalmozóknak” és „jómadaraknak” nevezve azon honfitársait, akik hatalmaskodással vádolták meg a bécsi illetőségű főtisztviselőt. – BH = *Gazetta de Bucuresci*, 1880. jan. 25.
- ⁷⁰ BH, 1876. okt. 1.
- ⁷¹ BH, 1877. ápr. 3./15.
- ⁷² BH, 1877. márc. 27./ápr. 8.
- ⁷³ A lap hosszan idézi a liberális Romanul-t, amely szerint az idegen zsidók szokása, hogy üldöztetéseikről „jajgassanak” és „vádaskodjanak”, de ezzel megkeserítik a hazai zsidóság és a románok kapcsolatát. – BH, 1877. febr. 20./márc. 4. Egy másik közlemény Ion Brătianu emancipációs vitában elfoglalt álláspontját idézte. A román miniszterelnök Berlinben tárgyalva az Alliance Israelite elnökével megpróbálta elérni, hogy ne vigyék a nagyhatalmak kongresszusa elé a romániai zsidóság ügyét; miközben azt állította, hogy hazájában 10 gazdasági bűncselekményből 8-at zsidók követnek el, s hogy „gyakran fel kellett hagynom a zsidó bűnös megbüntetésével, nehogy Európa azt mondja, hogy zsidóüldözők vagyunk.” – BH, 1879. márc. 16.

- ⁷⁴ BH, 1882. okt. 1.
- ⁷⁵ Csík vármegye kivándorlási adatai szerint 1882 első felében 1699 férfi és 215 nő lépte át a magyar–román határt munkavállalás céljával, a szerkesztő azonban keserűen jegyzi meg, hogy ennek a többszöröse érkezik a zöld határon át. – BH, 1882. okt. 1. Veress Sándor a bukaresti magyarok számát 5-6000-re becsülte. – BH, 1877. márc. 15./ápr. 3.
- ⁷⁶ Vándory vállalásainak megfelelően igyekszik az indulatokat csillapítani, a kifejezetten ellenséges reakciókról általánosságban, mint diszkriminációról beszél: „itt oly nagy a mi és velünk együtt a németek elleni elfogultság”. – BH, 1877. jan. [9./12] 21./9.
- ⁷⁷ Vándory becslései szerint fél esztendő alatt 4-5000 magyarországi jött át papírok nélkül a zöld határon. – BH, 1882. okt. 1.
- ⁷⁸ Vándory szerint a romániai magyarok legalább 2/3-a semmilyen hivatalos papírral nem tudja igazolni honosságát. – BH, 1877. máj. 1./13.
- ⁷⁹ Veress szerint a fiatal cselédek között szinte nem maradt szép arcú lány, mert a szegénység és a fokozott „kereslet” miatt sokan prostituálódtak; „ezen lányok itt a legolcsóbb ledérség utálatos hírnevében állnak...” – írta komoran. – BH, 1877. ápr. 3./15.
- ⁸⁰ „Itt örökös súrlódás, ... gyűlölség uralkodik...” – panaszkodott Vándory. – BH, 1877. jan. 30. [febr. 11.]
- ⁸¹ BH, 1877. máj. 1./13. Az iparosoknak Fejér és Tolna megyét, a mezőgazdasági munkásoknak Somogy és Veszprém vármegyét ajánlotta, e szavak kíséretében: „hisz van ott becsületes munka, és nem mint kutyákkal, hanem mint emberekkel bánnak ott velük.”
- ⁸² Amint az a munkanélküli, (ló-vontatású) villamos kocsis, aki cinikusan csak egy Napóleon-arany fejében tartotta megfontolandónak Vándory hazatérésre vonatkozó „tanácsoltságait”. – BH, 1877. máj. 22./jún. 3.
- ⁸³ Tán egykor még hálások is lesznek érte... – Uo.
- ⁸⁴ BH, 1882. okt. 1.
- ⁸⁵ BH, 1877. márc. 15./ápr. 3.
- ⁸⁶ BH, 1877. máj. 15./27. „Tudjuk jól, hogy több erdélyországi román testvéreink Bukarestben hírlapirodalommal foglalkoznak és folytonos jajgatások közt nem átalják Magyarországot egy barbár országnak feltüntetni.” – BH, 1877. jan. 1./13. Másutt Veress írta: „...a toll emberei a hírlapi hézagokat ellenünk való epekedésekkel töltik be, mi vagyunk szeréntök Európának műveletlen, türelmetlen barbárjai.” – BH, 1877. febr. 13./25.
- ⁸⁷ BH, 1877. febr. 6./18.
- ⁸⁸ Makkai Béla: Az első magyar nyelvű újság Ó-Romániában = Pro Minoritate, 2004/Tavaszi, 29.
- ⁸⁹ 1875-ben az iskolát a Moldva-Oláhországba küldött misszióelkész, Tomka Mihály bezáratta, mert román nyelvoktatót is alkalmaztak. Egy évvel később Németh Gábor református kántortanító újra indította, de ezúttal a román nyelvoktatás hiánya miatt a román tanfelügyelő záratta be. Ezt később pótolták, s az iskola tovább működhetett. – BH, 1876. okt. 1. Az iskolafenntartó gyülekezet és a lelkes azonban meghasonlott egymással, s a hívek hosszú ideig a templom környékére sem mentek. – BH, 1877. máj. 15./27.
- ⁹⁰ Németh Gábor református tanító kezdeményezésére (román és német résztvevőkkel) bált rendeztek az anyagi háttér megteremtésére. – BH, 1877. jan. 30. [febr. 11.] Később a bukaresti magyar egyesület temetkezési osztályának vidéki tagozatát is létrehozták. – BH, 1877. márc. 16./28.
- ⁹¹ BH, 1877. jan. 9. [jan. 21.]
- ⁹² BH, 1877. jan. 30. [febr.11.]
- ⁹³ Az olvasókörmek mindössze 34 tagja volt. Egyedül az érdeklődés alapon szerveződött Temetkezési Osztály működése szolgált közmegelegedésre, amelynek 1876-ban 690 tagja volt, évi 1600 frank bevétellel. – BH, 1876. okt. 1.

- ⁹⁴ A tiszta bevétel 500 frank volt. – BH, 1877. jan. 30. [febr. 11.]
- ⁹⁵ Az alapító, Koós Ferenc református lelkész lett a Társulat első elnöke. – Bukaresti Magyar Újság, 1902. márc. 23.
- ⁹⁶ 1880-ban a leköszönő Salamon János református főgondnokot Gyárfás Albert református lelkész követte a Társulat élén. – BH, 1880. jan. 25.
- ⁹⁷ BH, 1877. jan. 30. [febr. 11.]
- ⁹⁸ Az ötlet eredetileg Szabó Albert református egyházi főgondnok nevéhez fűződik. – BH, 1877. febr. 6./18.
- ⁹⁹ BH, 1877. febr. 27./márc. 11.
- ¹⁰⁰ A századfordulón hosszabb tanulmányúton Romániában tartózkodó Hegedüs Lóránt jelezte, hogy a ploiești katolikus osztrák–magyar iskola sorvadásnak indult, mivel a konzulátus nem figyel rá eléggé. – Hegedüs Lóránt: A székelyek kivándorlása Romániába. – Bp. 1902. [Klny. a Budapesti Szemléből]. 55.
- ¹⁰¹ A püspöki rezidencián működő iskola 1876-ban 2 reálosztállyal egészült ki. Az épülő székesegyház kebelében további 3 elemi osztály működött. Az Irwin Alois szerzetes-igazgató vezette tanári kar 3 jezsuita szerzetesből és 7 képesített világi oktatóból állt. A diáklétszám meghaladta a 300 főt. – BH, 1876. okt. 1.
- ¹⁰² BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹⁰³ 1876 októberében heti 10-12 óra megtartására ajánlkozott. -Uo.
- ¹⁰⁴ BH, 1877. febr. 13./25.
- ¹⁰⁵ Uo.
- ¹⁰⁶ Csupán Kovács Mihály segédlelkész személyét kímélte, [BH, 1877. febr. 27./márc. 11.], noha nem vonta kétségbe Víz hazafias érdemeit sem: „szerencse, hogy jó magyar” – írta. – BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹⁰⁷ BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹⁰⁸ BH, 1877. febr. 13./25.
- ¹⁰⁹ Az iskolában Veress Ferenc igazgató-tanító [BH, 1882. okt. 1.] keze alatt 50-60 gyermek tanult. – BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹¹⁰ BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹¹¹ Bukaresti Magyar Közlöny, 1860. júl. 7.
- ¹¹² Vándory komolyan számított a Magyar Társulat évi 4000 forintos jövedelmére és Nagy István elnök 200 aranyas, e célra szánt alapítványára. A megálmódott fiúliceumra természetesen további felajánlásokat látott szükségesnek. – BH, 1877. febr. 27./márc. 11.
- ¹¹³ Az államnyelv tanításának fontosságát, a lap – már csak a hazai speciális viszonyok miatt is – nemcsak elfogadta, de fennen hangoztatta: „Mert Romániában az állam nyelve a román, és minden államnak kétségbevonhatatlan joga van megkívánni, hogy az állam nyelve, mint kötelezett tantárgy minden iskolában taníttassék.” – BH, 1876. okt. 1. Ugyancsak áthallásokkal közölte viszont, hogy a török fővárosban a softák választható nyelvként akarják bevezetni a magyar nyelvet. – BH, 1877. jan. 30. [febr. 11.]
- ¹¹⁴ BH, 1876. okt. 1.
- ¹¹⁵ BH, 1877. márc. 27./ ápr. 8.
- ¹¹⁶ Makkai Béla: Magyarorsá-gondozás Bukovinában = Kisebbségkutatás, 9. évf. 3. sz. (2000), 446–477.)
- ¹¹⁷ Bukaresti Magyar Közlöny, 1860. júl. 21.
- ¹¹⁸ BH, 1877. márc. 20./ápr. 1.

- ¹¹⁹ 1875-ben a lelkész bezáratta a református iskolát, mert ott román nyelvet is oktatták. – BH, 1876. okt. 1. „Pitesten, hol Isten háza a zavar miatt mindig üresen áll, kell hogy egyszer már a rend és csend helyreállíttassék.” – BH, 1877. máj. 15./27.
- ¹²⁰ BH, 1877. márc. 20./ápr.1. Gyárfás Albert bukaresti református lelkész mindenesetre az erdélyi egyházkerületi gyűlésre azzal utazott Kolozsvárra, hogy kieszközölje a béke helyreállítását Piteștin. – BH, 1877. máj. 15./27. A béke csak 1878 karácsonyán állt helyre. – BH, 1879. jan. 19.
- ¹²¹ Egy brassói olvasó utalt levelében a labból nyert értesüléseire. – BH, 1882. okt. 1.
- ¹²² A Kárpátok túloldaláról mindössze ketten tanultak a vasúton jól megközelíthető Brassó és a hétfalusi Hosszúfalú felsőbb (kőszobrász szakiskolával egybekapcsolt) népiskolájában. -Uo. Az újság ugyanakkor kénytelen volt a szülők figyelmét felhívni arra, hogy a szász-román karakterű városban feltétlenül magyar családoknál helyezték el gyermekeiket, mert máskülönben „elnevelik” őket. – BH, 1877. máj. 15./27.
- ¹²³ Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozásának romániai programja 1901-ben indult. Ennek keretében romániai diákok százait iskolázták be Magyarországon a szakiskoláktól egészen az egyetemekig. – L. Makkai B.: A kivándorolt magyarság anyaországi támogatása a 20. század elején – Ploiești példáján = Századok, 136. évf. 1. sz. (2002). 3–30.
- ¹²⁴ BH, 1882. okt. 1.
- ¹²⁵ Már a beköszöntőben úgy csalogatta felolvasó estjére passzív honfitársait, hogy tekintsék az egyesületet afféle templomnak, melyet rendszeresen látogatnak lelkük és szellemük táplálására. – BH, 1876. okt. 1. Három évvel később a szerkesztő már az egyesületi élet „nagy változás”-ról beszélt. Egy olvasó azonban kiábrándító érdektelenségről számolt be, s szorgalmazta a legkeresettebb könyvek kölcsönzési idejének szigorítását, az eltűnt újságok és kötetek pótlását. Javaslatá szerint egy fűtött, büfével és társasjátékokkal felszerelt társalgó és egy rátermett gondnok fellendülést hozhatna az egyesületi székház életében. – BH, 1879. jan. 19.
- ¹²⁶ BH, 1882. okt. 1.
- ¹²⁷ S ide számíthatjuk a pitești magyarok eredményeit is. Az olvasókör analfabéta tanfolyamot indított és felolvasóesteket tartott. [BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 25.]. Még szervezése időszakában jó kapcsolatokat alakítottak ki „román testvérei[n]kkel”. A magyar népviselet és tánc sikert és elismerést aratott a románok körében, mint a villányi és szekszárdi borfajták is. – BH, 1877. jan. 30. [febr. 11.]
- ¹²⁸ BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 25.
- ¹²⁹ H = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 18. Az Anker Betegsegélyezőt 1875-ben magyarok, románok és németek közösen alapították 1875-ben. Vándoryt többször is igazgatóvá választották. Az intézmény öt éves fennállása alatt 10.000 forint segélyt osztott ki tagjainak - „nemzetiség különbség nélkül”. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 25.
- ¹³⁰ BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 25.
- ¹³¹ BH, 1877. febr. 13./25.
- ¹³² BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹³³ Hegedüs Lóránt: A székelyek kivándorlása Romániába. Bp. 1902. 23.
- ¹³⁴ Ezt a problémát az első magyar újság szerkesztője a '60-as évek legelején szkeptikusan ekképp látta: a romániai „magyarság bár mily vendégszeretben részesíttessék is a magyar és román nemzetiség közös érdekeit felismerő románság által, nem honosult és nem honosulhatand meg...” – Bukaresti Magyar Közlöny, 1860. júl. 14.
- ¹³⁵ 1879-ben a református gyülekezet által nyilvántartott 90 szülésnek kereken fele (21 fiú és 24 leány) volt házasságon kívüli, ami a korabeli viszonyok között súlyos erkölcsi megítélés alá esett, és számtalan negatív következménye volt a gyermekek fejlődésére. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. jan. 25.

- ¹³⁶ Sajnálatosan aktuálisnak kell tekintenünk dr. Handler Mór nemi beteg gondozójának reklámjait az újságban. – BH, 1876. okt. 1.
- ¹³⁷ Vándory abban bízott, hogy a megvetést érdemlő szidalmaknak és kicsinyes vádaknak nem ad hitelet senki. – BH, 1877. jan. [1./13.] 13./1. Holott már a Bukuresti Magyar Közlöny főszerkesztője, Oroszhegyi Józsa egy emberöltőnyi idővel korábban arra figyelmeztetett, hogy az erdélyi és bán-sági román emigráns értelmiség következetesen a magyarság ellen hangolja regái testvéreit, s még ha kézenfekvő volna is, nem szabad megválaszolatlanul hagyni igaztalan vádjaikat, mert a bélyeg a magyarságon marad. A célzatosan csepegtetett értékítéletek egy idő után általános meggyőző-déssé válhatnak. – Bukuresti Magyar Közlöny 1860. szept. 29.
- ¹³⁸ Veress Sándor hitvallása szerint ez úgy hangzott, hogy, mindenki számára szent kötelesség „örkőd-ni nemzetünk becsülete felett”. Ez persze nem nyakló nélkül politizálást jelent - mondta - és nem is a nemzet vitézségével és műveltségével való kérkedést, mert az inkább ellenségeket szül, s legke-vésébe azt, „hogyan torkunk telhetetlenségében akarjunk felülmúlhatatlanok lenni...”. – BH, 1877. febr. 6./18.
- ¹³⁹ Például a tartózkodási engedély megszerzésének feltételeiről, munkaalkalmakról, kulturális prog-ramokról.
- ¹⁴⁰ Közli a Magyar Társulat megújítására tett olvasói javaslatokat; gyűjtést hirdet a pitești olvasókör vagy a szegedi árvíz károsultjainak javára.
- ¹⁴¹ Nem zárkózik el a felekezetek feletti iskola ötletét kritizáló vélemények közlésétől sem.
- ¹⁴² Váltig korholja a munkátlanul vegetáló, vagy a könnyű élet csalfa reményében elzúlló honfitársait; gyávnak nevezi a hadkötelezettségüknek eleget nem tett férfiakat.
- ¹⁴³ A kelendő mezőgazdasági idénymunkások olyan birtokon igyekeztek munkát vállalni, ahol – rá-termettsége miatt – magyar (vagy német) tisztartót alkalmaztak, mivel azok szava tartóan garan-tálták a kialakított bér kifizetést. – BH, 1877. ápr. 3./15. Másutt Románia legkiválóbb szemorvosá-ként mutatja be dr. Fialla Lajost, aki sikeres műtétet hajtott végre Milán szerb fejedelem román nagyanyján, Catargiu asszonyon, s jutalmul a T[Đ]akovo-rend nagykeresztjét kapta. – BH = Ga-zetta de Bucuresci, 1880. máj. 9. Nem mulasztja el ismertetni Türr István tábornoknak William Gladstone, brit miniszterelnökhöz eljuttatott balkáni konföderáció-tervét. Hangsúlyozza, hogy az elképzelés a népek méltóságára és a kisebbségi jogegyenlőségre épül, mint a brit Magna Chartával csaknem egyidős magyar Aranybulla. – BH = Gazetta de Bucuresci, 1880. máj. 9.
- ¹⁴⁴ Az első magyar nyelvű hetilap, a Bukuresti Magyar Közlöny újraélesztésével próbálkozó reformá-tus kántortanító még az alapítás évében kénytelen felhagyni vállalkozásával.